

Թագաւորեն յէջմիածին Վաղարշապատ սուրբ քաղաքին :
 Փա՛ռք Աստուծոյ Հօրն վերին եւ Միածնին սուրբ եւ Բանին,
 Հոգւոյն սրբոյ կենաց տուողին, խաղաղութեանց պարգևողին :
 Յիւն հարիւր երկու թուին Հայաստանեայց մեծ տուժարին
 Որ զԿտուրմպօլ քաղաքն առին եւ զքրիստոնեայս կոտորեցին ,
 եւ Առաքել մեղօք ի յի, լցեալ չարեօք աղետաքին :
 Յարմարեցի զողբոս բանին Բիւզանդիա մեծ քաղաքին ,
 Կոստանդինու Պոլիս կոչեալ անուամբ մեծի Թագաւորին,
 Այն որ հրեշտակս կանգնած կային եւ զշուշութեամբ ծառայէին :
 Եւ անարժան ամենայնի որ վարդապետ անունս կոչի ,
 Այլ ի զորոց խիստ եմ հեռի, անմիտ, յիմար եւ փանաքի,
 Յարմարեցի զբանս ի կարպի. ինձ յիշատակ ի յաշխարհի ,
 Զի որ երգոյս այս հանդիպի, զիս յիշեցէ կամօք բարի ,
 Եւ ասացեն տէր ողորմի ինձ բազմամեղ Առաքելի ,
 Որ զայս բաներ ի չար եզի՝ ողբանք կոստանդինու Պոլսի :

Վենետիկի վանք, տաղարան թիւ 529,
 բազդառուած ուրիշ ձեւագրի մը հետ

ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԷԶԵՐ

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ԱՐՁԱՆԱԳԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Շար. եւ վերջ)

Միայն մարդեր, եւ ամենէն զեղեցիկ մարդերը, չէ որ յօրինած է յունական արձանագործ-
 ծուծիւնը, Աստուածներ ալ յօրինած է, եւ բոլոր նախնեաց կարծիքովը՝ այդ աստուածները

Ա.Յ. 1902.

Տրիգլէնի Թագաւոր

իր հրաշակերտներն էին, Մարմիական եւ
 Ըմբռնական կատարելութեան խորին զգացման
 վրայ կ'աւելնար, հասարակութեան մէջ եւ
 վարպետներուն քով, բնական եւ աստուա-
 ծային զօրութիւնները յզանայու, պատուելու
 եւ պաշտելու յատուկ եղանակ մը: Համոզուեց-
 ներու եւ դաւանանքներու այլ մասնաւոր
 ձեւն է որ պէտք է մտքի առջեւ բերել, երբ
 մարդ կ'ուզէ թափանցել քիչ մը Պոլիկլէտի,
 Ակարակրիտի կամ Փիթագորասի հոգւոյն եւ հան-
 ճարին մէջ :

Կը բաւէ Հերոդոտոս կարգալ տեսնելու համար
 թէ Ն. դարուն առաջին կէսին մէջ զեւհաւատքը
 որքան կենդանի էր : Ոչ միայն Հերոդոտոս
 ինքը բարեպաշտ է, նոյն իսկ կրօնամոլ՝ այսինչ
 սրբազան անունը արտասանել կամ այնինչ
 աւանդալէպը յայտնել չհամարձակելու աստի-
 ճան, այլ ամբողջ ազգը իր պաշտամունքին
 մէջ կ'ընէ այն մեծաշուք ու խառնոտ ծա-
 րութիւնը զոր միեւնոյն միջոցին արտայայտե-
 ցին Նաքիլէսի եւ Պինդարոսի ոտանաւորները :
 Աստուածները կենդանի են, ներկայ են • կը
 խօսին • զանոնք տեսնող է եղած, ինչպէս Աս-
 տուածածինն ու սուրբերը՝ ԺԳ. դարուն •
 Քսերքսէսի պատգամաւորները Սպարտացւոց
 ձեռքով պաշտօնած ըլլալով, զոնկուրն փոր-

տիքը չարաբեր կը դառնան, որովհետեւ այդ պայանութիւնը թշնամանո՞ծ է յիշատակը մեռելի մը, Ազգամեմոհի փառապանծ պատգամաւոր Տալթիփիասին, որուն Սպարտացիք պաշտամունքը մը նուիրած էն ։ Զայն ողջեցիւ համար, քաղաքին մարդոցմէն երկու հոգի, հարուստ եւ աղնուական, Ասիա կ'երթան ինքզինքնին իբր զոհ ընծայելու Քսերքսէսին ։ — Երբ Պարսիկները կուգան, բոլոր քաղաքները պատգամին խորհուրդ կը հարցնեն ։ ան կը հրամայէ Աթենացոց որ փեսանին իրենց օգնութեան կանչեն ։ կը յիշեն թէ Բորէաս առեւտնողից իրենց առաջին նախաճայր Նրեքթէին աղջիկը Ուրթիթիան, եւ ունոր անունով մատուռ մը կը կանգնեն Իլիսոսի մօտ ։ Դեղփիսի մէջ աստուածը կը յայտարարէ թէ ինքը պիտի պաշտպանէ ինքզինքը ։ կայծակը բարբարոսներուն վրայ կ'իջնէ, ժայռեր կը փլութին եւ զանոնք կը ջախջախեն, մինչդեռ Պալլաս Պրոնէայի մեհեանէն պատերազմի ձայներ եւ աղաղակներ դուրս կ'ելլեն եւ երկրին հերոսներէն երկուքը՝ գերմարդկային հասակով, Փիլակոս եւ Աւստոնոս, բոլորովին ի փախուստ կը դարձնեն արդէն սարսափած Պարսիկները ։ — Այսպէսայլ պատերազմէն առաջ, Աթենացիք նգինէն բերել կուտան Էսքեանց արձանները՝ քրպէս զի իրենց հետ մէկտեղ մարտնչին ։ Պատերազմի միջոցին ճամբորդներ մեծ փոշիի մը բարձրանալը կը տեսնեն Նելեիսի մօտ եւ ձայնը կը լսեն միւտիւք ական իաքոսին որ Յոյներուն օգնութեան կը հանի ։ Պատերազմներէն յետոյ աստուածներուն իբրեւ երախայրիք կը նուիրեն երեք զերի բո՛ղո՛ւած հասեր ։ այդ երեքէն մին Էսաին համար է, եւ կողոզուտին մէջէն մէկը կը դնեն այն զուժարը որ հարկաւոր է Դեղփիսի մեհեանին տասերկու արմկաչափ արձան մը նուիրելու համար ։ — Վերջը պիտի չգար ուղէն ուղէի թուել հանրային բարեպաշտութեան բոլոր արտայայտութիւնները ։ յիսուս տարի յետոյ դեռ ան կենդանի կը մնար՝ ժողովրդին մէջ ։ Դիոպիթէս, կ'ընէ Պլուտարքոս, «հրովաբտակ մը հանեց որ կը պատուիր էրարդարութեան մատնել անոնք որ աստուածներուն գոյութիւնը չէին ճանչնար կամ երկնային երեւոյթներուն վրայ նոր վարդապետութիւններ կ'ուսուցանէին ։»

Ասպասիա, Անաքսագորաս, Եւրիպիդէս, հալածանքի ենթարկուեցան կամ դատի կանչուեցան, Ալկիդիպիդէս մահուան դատադատուեցաւ, Սոկրատ բռնադատուեցաւ թոյն առնել, ամբարշտութեան ենթադրուած կամ հաստատուած յանցանքի համար, ժողովրդական զայրոյթը անդ եղաւ անոնց դէմ որոնք խորհուրդները խաթարած կամ աստուածները խեղած էին ։ Անշուշտ այս մանրամասնութեանց մէջ կը տեսնուի, հինաւուրց հաւատքին յամառ տեսւածին հետ, ազատ մտածման բարձրացումը ։ Պերիկլէսի շուրջը, ինչպէս Լորենցո տի Մետրիի շուրջը, պատճառաբանողներու եւ իմաստասիրներու փորձիկ ակումբ մը կար ։ Փրիլաս, ինչպէս եաքէն Միքել Անճելօ, անոր մէջ ընդունուեցաւ ։ Իայց այդ երկու շրջաններուն ալ, աւանդութիւնն ու դիցապէսը երեւակայութեան ու կենցաղավարութեան միահեծան տերերն ու վարիչներն էին, երբ փիլիսոփայական ճանիւրու արձագանքը կուգար նկարագրել ձեւերով լեցուած հոգի

ԱՓՐՈՒԻՏ, (ԱՍՏՂԻԿ)

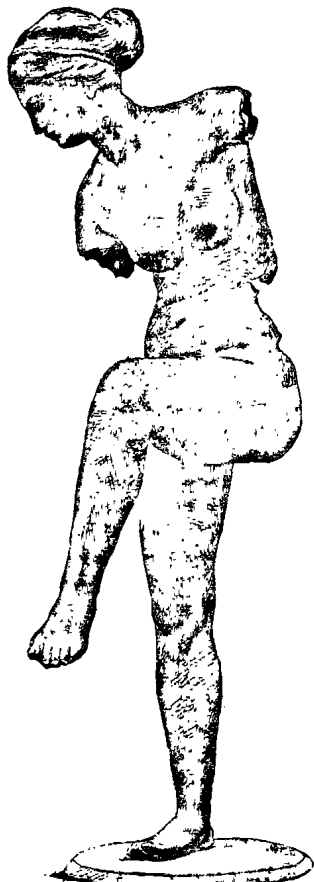
Հաւաքածոյ Լորտ Պիքընսֆիլտի

մը թրթռացնել , ուրիշ արդիւնք չէր ունենար բայց եթէ անոր մէջ ազնուացնել ու մեծցնել աստուածային զէմքերը , նոր իմաստութիւնը կ'ըսէր չէր քանդուի , այլ զայն կը մեկնէր , զայն կը վերադարձնէր իր հիմունքին , բնական ուժերու քանստեղծական գագաթները : Առաջին բնաշէտներուն վարկածները այնպէս իրարմէն կ'ընդհանրէր թողնէին եւ զայն աւելի վեր կը դարձնէին . թերեւս Անաբազդարասի «Նոոս»ին վրայ խօսիլը լսելուն համար է որ Փիդիաս իր Արամազդը Պալլասը , իր երկնային Աստղիկը յղացաւ . եւ լրացու ք' ինչպէս կ'ըսէին Աոյնե-րը՝ աստուածներուն վեհափառութիւնը :

Աստուածային զգացումն ունենալու համար պէտք է կարող ըլլալ զանազանիւ , աւան-դավիպական աստուածին որոշ ձեւին մէջէն , այն մշտական ու ընդհանուր ձեւերը որոնցմէ ըղիւսած է ան , Զոր եւ սամանափակ կոտորաշտ մը կը մնայ մարդ , եթէ անձնական կերպարանէն անդին չընդնմարէ , յոսակ մը լոյսի մէջ , այն ֆիզիքական կամ բարոյական զօրութիւնը ուրուն խորհրդանշանն է այդ կերպարանը , Դեռ կ'ընդհանրէին զայն՝ կիսունի եւ Պերիկլէսի ատենը , Դիցաբանութեանց անմիաստութիւնը ցոյց տուաւ վիրջեր թէ յունական միթոսնե-րը , սանաճերէ միթոսներուն տամսակցից , ի սկզբան ուրիշ բան չէին արտայայտեր բայց եթէ ընական ուժերու գործունէութիւնը , եւ թէ մարդկային լեզուն քիչ քիչ աստուածներու փո-խած էր տարբերն ու ֆիզիքական երեւոյթները՝ անոնց պէսպիսութիւնը , արգաւանդութիւնը , զեղեցկութիւնը , Բազմաստուածութեան խորը կենդանի , անմահ , ստեղծագործ բնութեան զգա-ցումը կը գտնուի , եւ այդ զգացումը դեռ կը տեսէր : Աստուածայնութեամբ թաթաւում էին իրերը , կը խօսէին անոնց հետ : Նաքիլէսի ու Սոփոկլի մէջ քսան տեղ կը տեսնենք մարդը որ իօսք կ'ուզէր տարբերուն , իրիւկ սուրբ էակներու որոնց հետ ընկերակից է՝ կենսից մեծ պարը վարելու համար , Փիլոկլէստ , մեկնելու պահուն , կ'ողջունէ «աղբիւրներու հոտուն յա-ւերժականութիւնը , իր հրումանդաններուն ընդհարուող ծովուն մեծազորող ձայնը» :— «Մի'նա՛ս բա-րով , կոտակապատ երկի՛ր Լեմնուի . զիս համայն գիր անկող , յաղող նաւարկութեամբ մը զիս հասցոր հոն ուր հօքը ձակագաղթիւր զիս կը տանի» :— Պրոմէթէս , իր ժայռի գամուած , ի-րեն կը կանչէ բուրբ այն մեծ էակները որ միջոցին մէջ կը բնակին «Ո՛վ էթիք աստուածային արագաթնով Հովեր , Ակունքների դուռերու , անծայրածիր ժպիտ ծովային ծիփաքներու , ո՛վ երկիր , մա՛յր տիեզերական , Արեւ , որ ամէն բան կը տեսնես , ձեզ օգնութեան կը կանչեմ , տեսե՛ք ի՛նչ ցաւեր կը ցայէ աստուած մը՝ աստուածներու ձեռքէն» : Կը բաւէ որ հանդիսատես-ները քնարերգական յուզումներին անձնատուր ըլլան , եւ պիտի գտնեն այն նախնական փոխա-րերութիւնները որոնք , առանց իրենց գիտնալուն , իրենց կրօնքին հետեւը կազմած են : «Մաքուր երկիցքը , կ'ըսէ Աստղիկ , Եսքիլէսի մէջ կորսուած խաղին մէջ , կը սիրէ երկիրը թափանցիկ , եւ Սէրը զայն ամուսին կ'առնէ իրեն , անձրիւ , որ ծնուցիչ երկնքէն կը թափի , երկիրը կ'ար-գասաւորէ . եւ այն ատեն՝ մահկանացուներուն համար՝ ան կը ծնի արջառններու ուսեստան ու Դեմետրէի հատիկը» :— Այս լեզուն ըմբռնելու համար , կը բաւէ որ մեր արուեստական քա-ղաքներէն մը մէջ շարաքիծ վարդապետներէն դուրս ելլենք . այն որ միայնակ կ'երթայ յիտ-նոտ երկրի մը , ծովափունքներու մօտ , եւ թող կուտայ որ իր վտանգ ամբողջովին գրաւուի անեղծ բնութեան տեսիլներովը , շուտով անոր հետ խօսակցելու կը սկսի . ան կ'ողեւորուի ի-րեն համար , դիմագծութեան մը պէս , լեռները , անշարժ եւ սպառնալից , ճաղատ հսկաներ կամ կոկոզած հրէշներ կը դառնան . Զուրիքը որ կը լողան ու կ'ոտտնուի , շաղկապփուն ու ծի-ծաղկոտ յիմար աղջիկներ են . մեծ լոխի նոճիկները խաղաբարդ կոյսերու կը նմանին , եւ երբ կը դիտէ հարաւի ծովը , կապտառագիւ , ճառագայթաճալ , զարդարուած ինչպէս տօնի մը համար , այն տիեզերական ժպիտովը դուր կը յիշէր Եսքիլէս , ան ինքնին՝ կ'առաջնորդուի , արասյայ-տելու համար հեշտական զեղեցկութիւնը որուն անսամանութիւնը գինքը կը պաշարէ եւ կը թափանցէ , անունն արտասանելով փոփրածին զիցուհւոյն որ , կոհակէն դուրս ելլելով , կուգայ մահկանացուներու եւ աստուածներու սիրտը հրճուցնել :

Երբ ժողովուրդ մը բնական իրերուն աստուածային կեանքը կը զգայ , գծուարութիւն չի կրեր տեսնելու այն բնական խորքը որով կ'ելլեն աստուածային անձնատուրութիւնները , Ար-ձանագործութեան՝ զեղեցկագոյն դարերուն միջոցին , այդ ներքին խորքը դեռ ակնհայտաբար կը զգացուէր այն մարդկային ու որոշ կերպարանքին ներքեւ որով աւանդութիւնը զայն թարգ-

մանած էր ։ Աստուածներ կան , մանաւանդ վաղորդ ջուրերու , անտառներու եւ լեռներու ։ աստուածները , որ միշտ թափանցիկ են մնացած , նայազը կամ կոստոյը՝ պարզապէս աղջիկ մըն էր , նման անոր զոր ժայռի մը վրայ նստած կը տեսնենք Ոլիպիոյ մետապներուն մէջ , երեակայութիւնը դաշն այգպէս կը ներկայացնէր , բայց , անոր անունը տուած աստեւնին , խաղաղ անտառին խորհրդաւոր ծանրութիւնը կամ ժայթքող աղբիւրին զովութիւնը կը պղային ։ Հոմերոսի մէջ , որուն քերթուածները Յունաց Աստուածաշունչն են , Ոլիպեւս , նաւաբեկութիւնէն յետոյ երկու օր լողալով կը հասնի յորդաջուր գետի մը բերանը , եւ կ'ըսէ գետին՝ «Մտիկ ըրէ՛ ինծի , ո՛վ թագաւոր , ով որ աչ ըլլաւ» . քեզի կը դիմեմ՝ պաղատագին , ծովէն դուրս՝ Պոսիդոնի ցատուէն փախելով . . . Դիսմոս՝ ինծի , ո՛վ արքայ , որովհետեւ ես կը պարծնեամ քու ազաւանորդ ըլլալուս . . . Այսպէս խօսեցաւ , եւ գետը հանդարտեցաւ , իր վագըն ու ալիքները կասեցնելով , եւ խաղաղ դարձաւ Ոլիպեւսի ափէն , ու զայն իր բերնին մէջ ընդունեցաւ» : Պարզ է որ աստուածն այստեղ քայրի մը մէջ պահուող մօրուեղ անձնաւորութիւն մը չէ այլ նոյն ինքն վագող գետը , խաղաղ եւ հիւրընկալ մեծ հոսանքը : — Նմանապէս՝ Աքիլլէսի դէմ զայրացած դեռ . «Քսանթոսն այսպէս խօսեցաւ եւ անոր վրայ խուժեց . մուգնութիւնէն պղպշալով , չուռչելով , փրփուրով , արեւնով ու գիակներով լեցուն եւ Ջեւածին գետին պաղպաջող կոհակը ցցուեցաւ ու Պելէոսի որդին բռնեց . . . այն ատեն Հեփիստոս գետին դէմ դարձուց իր մեծաշող բոցը , եւ կ'այրէին կնձնիներն եւ ուռեւնիներն ու մոշավայրիները . կ'այրէր լողսը , եւ թրաշուշանը , եւ նոճին , որոնք ստատ կ'աճէին գեղեցիկաջուր գետին շուրջը . եւ ենքելէաներն ու ձուկները կը լողային հոս ու հոն , յորձանքներուն մէջ կը մխրձէին , Հեփիստոսի իսկ օպաւեցաւ , եւ աղաղակեց՝ Հեփիստոս , աստուածներէն ոչ մէկը քեզի հետ չի կրնար կուռիլ , ա՛յ զարէ ուրեմն ։ » — Այսպէս խօսեցաւ , հրակէզ , եւ իր վճիռ ջուրերը կը պղպշաւին : Վեց դար յետոյ , երբ Աղեղեանը Հիտապոն վրայ նաւելու ելաւ , նաւուն ցուռը կայանած՝ գինեծօնք մը ըրաւ գետակին , ինչպէս եւ անոր քոյր միւս գետակին , ինչոսին որ զանոնք երկուքն ալ կ'ընդունէր եւ զինքը քիչ յետոյ իր վրայ պիտի կրէր : — Պարզ եւ աւուղջ հոգիի մը համար գետ մը , մանաւանդ երբ արծաթաթէ , աստուածային զօրութիւն մըն է՝ ինքնին . աւուր առջեւ մարը ինքզինքը՝ միազոյ , յաւիտենական , մշտագործ , մերթ անուցիչ եւ մերթ կործանիչ , անհամար ձեւերով ու երեւոյթներով էակի մը հանդէպ որ կը զգայ . այդ անցամաքի եւ կանոնաւոր հոսումի հանդարտ եւ անակալան , բայց վեհափառ ու քերմարդկային կեանքի մը գաղափարը կուտայ , Անկման դարեւուն , Տիբերիսին կամ Նեղոսին չպէս արձաններու

ԱՓՐՈՂԻՏ ՈՐ ԻՐ ՍԱՆԱԼԻ ԿԸ ՔԱԿԷ
(Բրիտանական թանգարան)

հրավառ շունչէն հալածուած , եւ գետին ուժն իսկ օպաւեցաւ , եւ աղաղակեց՝ Հեփիստոս , աստուածներէն ոչ մէկը քեզի հետ չի կրնար կուռիլ , ա՛յ զարէ ուրեմն ։ » — Այսպէս խօսեցաւ , հրակէզ , եւ իր վճիռ ջուրերը կը պղպշաւին : Վեց դար յետոյ , երբ Աղեղեանը Հիտապոն վրայ նաւելու ելաւ , նաւուն ցուռը կայանած՝ գինեծօնք մը ըրաւ գետակին , ինչպէս եւ անոր քոյր միւս գետակին , ինչոսին որ զանոնք երկուքն ալ կ'ընդունէր եւ զինքը քիչ յետոյ իր վրայ պիտի կրէր : — Պարզ եւ աւուղջ հոգիի մը համար գետ մը , մանաւանդ երբ արծաթաթէ , աստուածային զօրութիւն մըն է՝ ինքնին . աւուր առջեւ մարը ինքզինքը՝ միազոյ , յաւիտենական , մշտագործ , մերթ անուցիչ եւ մերթ կործանիչ , անհամար ձեւերով ու երեւոյթներով էակի մը հանդէպ որ կը զգայ . այդ անցամաքի եւ կանոնաւոր հոսումի հանդարտ եւ անակալան , բայց վեհափառ ու քերմարդկային կեանքի մը գաղափարը կուտայ , Անկման դարեւուն , Տիբերիսին կամ Նեղոսին չպէս արձաններու

մէջ, հին արձանագործները դեռ կը յիշէին նախնական տպաւորութիւնները, եւ արձանին լայն իրանը, անդորրաւէտ դիրքը, տարաժամ նայուածքը ցոյց կուտան թէ մարդկային ձեւին մէջէն միշտ կը մտածէին արտայայտել մեծ ջուրին շքեղ, միակերպ, անտարբեր հեղումը։

Ուրիշ անդամներ, աստուածին անունը անոր բնութիւնն ընդնշմարել կուտար։ Հետեւաբար կը նշանակէ՝ երբեք այդ գրեցուհին չեն կրցած բոլորովին զատել սուրբ բացէն, որ ընտանեկան կեանքին կեցողուն էր։ Դեմտարէ կը նշանակէ մարդ-երկիր՝ եւ ծխարաններու վերադրեաները զայն կ'անուանեն «սեւ, խորին եւ գետնաբնակ, մատաղէ ակններու դայակ», մրգաբեր, կանաչազգող։ Արեւը, շմերթին մէջ, իպոլունէն տարբեր աստուած մըն է, եւ անոր մէջ բարոյական անճր ֆիզիքական լոյսին հետ կը խառնուի։ Շատ մը ուրիշ աստուածներ, «Հորպոն»՝ եղանակները, «Իրիկէ»՝ արդարութիւնը, «Նեմեսիս»՝ պատուհասը, պաշտողին հորոտն մէջ իւրենց անունին հետ կը բերեն իրենց իմաստը։ Անոնցմէ մին միայն պիտի յիշեմ, Երոսը՝ Սէբը, ցոյց տալու համար թէ ինչպէս Յուլը, ապա ու թափանցող մտքով, միեւնոյն յուզմունքին մէջ կը միադնէր աստուածային յուզմունքին պաշտումը եւ բնական ուժի մը գոյակութիւն։ Սէբը, կ'ըսէ Սոփոկլէս, Սէբը անպարտելի, Սէբը որ իշխանութիւններուն ու բարեբաստութիւններուն վրայ կը խոյանաս, դուռն լնակաւնարդ լողկան փափուկ ալիքերուն վրայ կը թռնակիս։ Եւ ծովը կը կտրես կ'անցնիս, եւ գեղջկական տնակներ կը մանես, եւ անմահներուն մէջ՝ ոչ ալ վաղանցուկ մահկանացուներուն մէջ, չկայ ոչ մէկը որ կարենայ քու ձեռքէդ փախչիլ, » Ինչ յետոյ, «Պնջոք»-ին (1) կոչնականներուն մտքին մէջ, այդ անուին ալլաղան մեկնութեանց համեմատ, աստուածային բնութիւնը կը փոփոխուի։ Ոմանց համար, քանի որ անքան կը նշանակէ համակրութիւն եւ համաձայնութիւն, Սէբը աստուածներուն ամենէն տիեզերականն է եւ, ինչպէս կը կարծէ Հեսիոդոս, աշխարհի մէջ գտնուող բոլոր կարգաւորութեան ու ներդաշնակութեան հեղինակը։ Ուրիշներու համեմատ, աստուածներուն ամենէն երթաւարուն է, որովհետեւ ձերութիւնը կը վանէ սէրը՝ ամենէն փափուկն է, որովհետեւ կը քալի եւ կը հանգչի ամենէն կակուղ բաներուն՝ սքանչելի վրայ, եւ միմիայն այն սքանչելուն որ կակուղ են. հեյուկ ու ցնդական է խկութեամբ, որովհետեւ հոգիներու մէջ կը մանէ ու կ'ելլէ՝ առանց զգալի ըլլալու. ծաղիկ մոյճը ունի, որովհետեւ բուրուժներու եւ ծաղիկներու մէջ կ'ապրի։ Ուրիշներու համեմատ՝ վերջապէս, Սէբը, ցանկութիւն ըլլալով, եւ հետեւաբար բանի մը պակաս, աղքատութեան մէկ որդին է, վտիտ աղտոտ, բոլորի, բացօդին պակուղ, բայց Դեզեց-կի ճարտաստեղծ, եւ հետեւաբար յանդուր, գործունեայ, ճարտարաբուհատ, հաստադմբտ, փիլիսոփայ, Միլեթոս յայպէս ինքբերմէ կը վերածնի եւ հազար ձեւի մէջէն կը վէտէտի՝ Պլատոնի ձեռքերուն մէջ։—Սքիստոփանի ձեռքը՝ ամպերը վայրկեան մը գրեթէ ճշմարտանման աստուածներ կը դառնան։ Եթէ ուշ գննեք Հեսիոդոսի այն կէս-մտածուած իկէս-ակամայ չփոթութեան որով աստուածային անհնաւորութիւններն ու ֆիզիքական տարբերն իրարու կը խառնէ (2), էթէ նկատե՞ք որ «անշտառու երկրին վրայ երեսուն հազար պահպան աստուած» կը հաշուէ, էթէ յիշե՞ք թէ Միլէս, առաջին բնագէտն ու առաջին փիլիսոփայ, կ'ըսէր թէ ամեն բան խոնաւութեանէն է ծնած, թէ ամէն բան լի է աստուածներով, պիտի բմբռնենք այն խորին զգացմունքը որուն վրայ կը հիմնուէր յունական կրօնքը, այն վսեմ յուզումը, հիացումը, պատմաւանքը որով Յույր իր աստուածներուն պատկերին Գափ կենդանի բնութեան անհամար ուժերը կը գուշակէր։

Իրաւէ որ ամենքն ալ նոյն աստիճանով իրերուն մէջ մարմնաւորուած չէին։ Կային, եւ ամենէն ժողովրդականներն էին ասոնք, զոր ասանդութիւնը աւելի կ'որովի աշխատութեամբ մը՝ անջատած եւ ուրոյն անձնաւորութեան ձեւով կանգնած էր, — Յունական Ոլիմպոսը կարելի է բազմաթիւ ձեւերով մը՝ ամատուան վերջը, Ոստերուն տեղին ու բարձրութեանը համեմատ, պտուղներն աւելի կամիշուաղ հասունցած են, ոմանք, հազիւ կազմուած, ուրիշ բան չեն դեռ բայց էթէ խոշորցած իգայ մը, եւ սերտօրէն ձառին կը վերաբերին. միւսները, արդէն հասուն, դեռ սակայն իրենց ցօղունին կպած են. ուրիշներ՝ վերջապէս, որոնց կազմաւորումը

(1) Պլատոն, (2) Տեւեք մանաւանդ Դիցաձնութեան մէջ՝ ալլաղան աստուածներու ծնունդը։ Իր միտքը անընդհատ կը տատանի տիեզերաբանութեան եւ դիցաբանութեան միջեւ։

ԻՐԵՆԷ ԿԵՓԻՍՈՂՈՏԻ
(Հնուժեանց Թանգարան Միւնիխի)

ջուկներու, փողովդէ մարդոց, պարզ եւ քիչ մը հնասէր մտքերու համար, ան միշտ այն է որ «արտերը կ'ոտոզէ եւ հունձքերը կը բուսցնէ»: Երբ սոփիստ մը իրենց կ'ըսէ թէ Արաւազդ չկայ, կը զարմանան եւ կը հարցնեն թէ ո՞վ է որ կը պայթի որոտման մէջ ու անձրեւի ձևով կը հոսի: Ան շանթահարեց Տրտանները, հրէշաւոր Տրիէոսը՝ հարիւր վիշապազլիւով, սեւ արտաչնչութիւնները որ, երկրէն ծնած, օձերու պէս իրարու կը փաթթուէին եւ մինչեւ երկնքի կամարը կը բարձրանային: Ան կատարը կը բնակի լուսնեղանի որ երկնքին կը զըպչին, ուր ամպերը կը կուտակուին, ուր կաթակը կը խոյանայ: Ոլիմպոսին Չեւան է, Իթոմոս սին Չեւսը, Հիմեթին Չեւսը, Ինքն ալ, ինչպէս բոլոր աստուածները, բազմապատիկ է, կապուած այն բոլոր վարքերուն որոնց մէջ մարդոց սիրտը անոր ներկայութիւնը ամենէն աւելի զգացած է, այն քաղաքներուն եւ նոյն իսկ այն ընտանիքներուն որոնք, զայն իրենց հորիզոններուն մէջ տեսած ըլլալով, իւրացուցած են եւ անոր պատարապ ոք մատուցած: «Կը պազաւորիմ քեզի, կ'ըսէ Տեկմէն, քու տանց Արամազդին սիրոյն»: Գոյնի մը կրօնական զգացմանը վրայ ճշգրիտ դադափար ունենալու համար, պէտք է աչքի առջեւ բերել հովիտ մը, Ծովափ մը, այն ամբողջ նախնական բնապատկերը որուն մէջ փողովդէի հատուած մը հաստատուած է:

լրացած է, ինկած են, եւ բաւական ուշադրութիւն պէտք է գտնելու համար այն կոթունը որ զանոնք կրեց: ... Այդպէս ալ յունական Ուլիպոսը, քնական ուժերը մարդկայնացնող կերպարանափոխութեան աստիճանին համեմատ, կը ներկայացնէ՝ իր այլ եւ այլ յարկերուն վրայ աստուածներ ուր Ֆիլոքթական նկարագիրը անձնական զէմքէն աւելի զերակշիռ է, ուրիշներ վերջապէս ուր աստուածը, մարդ զարմած, այլեւս թելերով միայն, երբեմն՝ հաղիւ տեսանելի միակ թելով մը, կը կապուի այն տարրային երեւոյթին որմէ սերած է: Կը կապուի անոր սակայն: Արամազդ, որ «Իլիական»ին մէջ տիրական ընտանիքի գլուխ մըն է, եւ «Պրոմէթէա»ին մէջ՝ յափշտակող ու բռնակալ Թագաւոր մը, կը մընայ աշուհանգերձ՝ իր շատ մը դներով՝ ինչ որ եկած է նախ, — անձրեւաբեր ու շանթարձակ երկինքը, նուիրապործուած վերադիրներ, ինչ ասութիւններ, կը մատենեն միշտ անոր սկզբնական բնութիւնը. «Գեաներն «Իրմէ կ'իջնեն», Արամազդ «կ'անձրեւէ»: Կրեւէի մէջ անոր անունը «Թիւ» կը նշանակէ: Եննիոս, յետոյ, Հոռի մէջ, պիտի ըսէ թէ տիւր «այն վսեմ հրավառ ճերմակութիւնն է զոր ամենքը Արամազդ անունով կը կոչեն»: Արիւտոփանի մէջ կը տեսնուի թէ գեղ-

երկիրն քը չէ ընդհանրապէս , ոչ ալ տիեզերական երկիրը , որ աստուածային էակներու պէս
զգացած է , այլ իր երկիրնք՝ վէտվէտով լեռներու հորիզոնով , իր երկիրը ուր կը բնակի իր
անասուններն ու վազող ջուրներ որոնց մէջ կ'ապրի , իր Զեւսը , իր Պոսիդոնը , իր Հեբէն . իր
Ապոլլոնը , ինչպէս եւ իր պուրապային կամ գետային նիմփաներն : Հնոմ , կրօնքի մը մէջ որ աւ-
ւելի լաւ պահած էր նախնական ոգին , համարուէր կ'ըսէր՝ «Այս քաղաքին մէջ չկայ տեղ մը որ
կրօնքով թաթաւուած եւ աստուածով մը քնակուած չըլլայ» — «Զեմ վախնար ձեր երկրին աս-
տուածներէն , կ'ըսէ Եսթրէլէսի մէկ անձնաւորութիւնը , անոնց ոչինչ չեմ պարտիր , ո Որոյ խո-
սելով , աստուածը տեղական է . որովհետեւ իր ծագմամբ՝ ուրիշ բան չէ բայց եթէ նոյնիսկ
այդ մասնաւոր երկիրը , այս պատճառով է որ Յոյնին համար իր քաղաքը սրբազան է , եւ աս-
տուածներն իր քաղաքին հետ կը նոյնաշունչ լինեն վերադարձին զայն կ'ողջւնէ , քանաստեղ-
ծական պատշաճութեան համար չէ , ինչպէս Վոլթերին թանքերտը , նոր ժամանակներու մարդու
մը պէս , միայն իրեն ընտանի եղող առարկան վերատին գտնելու եւ իր տունը գառնալու հա-
ճոյքը չէ որ կը զգայ . իր ծովափը , իր լեռները , պարսպապատ չլրջափակ որ իր ժայռերը կը
պարփակէ , գերեզմաններն ուր չիբրինները կը պահպանեն ոսկերիքներն եւ ուրուները հիմնադիր
հերոսներն , ամէն ինչ որ գինքը կը պաշարէ , տեսած մը մեկեան են իրեն համար : «Ողջո՞ւ ,
եւ դուք , բնիկ աստուածներ , կ'ըսէ Ագամեմնոն , ձեզ պէտք է որ ողջունեմ է'ն առաջ , որուք որ
օժանդակներն եղաք իմ վերադարձին եւ այն վրէժխնդրութեանը զոր լուծեցի Պրիամի քաղա-
քէն : » — Որչափ մօտէն նայինք այնքան իրենց զգացումը լուրջ , իրենց կրօնքը արդարանա-
լի , իրենց պաշտամունքը հիմնաւոր կը գտնենք . եւ ետքէն , թեթեւութեան եւ անկման դա-
րերուն է միայն որ «կոսպալա» դարձան : «Եթէ , կ'ըսէին , աստուածներն մարդկային դէմքով
կը ներկայանցնենք , պատահա՞նք որ ան է որ աւելի գեղեցիկ ձեւ մը չկայ : ո Բայց , արտապայտա-
կան ձեւէն անդին՝ կը տեսնէին ծածանիլը , ինչպէս երազի մէջ , այն ընդհանուր զօրութեանը որ
հոգին ու տիեզերքը կը կառավարեն :

Հետեւինք իրենց թափուրներէն միոյն , համաթինական տօնի թափուրին , եւ ջանանք որո-
շել մատուցներն ու զգացումներն Աթենացիի մը , որ հանդիսաւոր չքախումբին խառնուած ,
իր աստուածներուն այցելութեան կողմէր : — Անպատմեր ամսուս են ինկղը տեղի կ'ունենար
այդ , Նրեք որ չարունակ , ամբողջ քաղաքը մրցախաղի՝ որդ տած էր , նախ՝ Օտէոնին մէջ՝ պա-
րարուեստի բոլոր պերճանքները , Հոմերի քերթուածներուն արտասանութիւնը , երգի , քիթա-
րի եւ սրինգի մրցումներ , պիւսական պարը կաքաւող մերկ երիտասարդներու դասեր , ուրիշ-
ներ՝ հագնուած՝ չլրջանական դաս մը ձեւացուցած . յետոյ , ընթացարանին մէջ , մերկ մարմնու
բոլոր հրահանգները , ըմբշամարտութիւնը , կոփամարտը , համա ևսորտը , հնգամարտը՝ մարդը եւ
տղաքներու համար , ոտնաթաշտը՝ պարզ եւ կրկնակ՝ սեծ մարդոց եւ սպասազէն մարդոց համար ,
ջահերով ոտնարշաւը , սովորական կառքով եւ պատերազմի կառքով , երկու մարդով՝ որոնց
մին վար կը ցատէր , վազելով կը հետեւէր , յետոյ մէկ թափով նորէն կառքին վրայ կ'ելլէր :
Պինդարոսի մէկ խօսքին համեմատ , «աստուածները մրցախաղերուն բարեկամ էին» , եւ լաւա-
գոյն կերպով կարելի չէր դանոնք պատուել քան այս տեսարանով : — Զորոգող օրը՝ թա-
փորը , որուն պատմիրը պահպանուած է Պարթենոնի «Ֆրիք»ին մէջ , քաշելու կը սկսէր , անոր
զլուխը կը գտնուէին պ : մապետները , ծերունիներ՝ ղեկեցիկագոյններուն մէջէն ընտրուած , ազ-
նուատում կոյսեր , դաշնակից քաղաքներու պատգամաւորութիւններ՝ ընծաներով , յետոյ՝ «մե-
թեքներ» , քանակակապող ուկի եւ արծաթ անօթներով եւ ամաններով , ըմբշները՝ հետիոտն
կամ իրենց ձիերուն վրայ հեծած կամ կառքերու մէջ , երկայն չաքը մը պատարաղ իշխէրու եւ
զոհէրու , վերջապէս ժողովուրդը ամանական զգեստներով , Նուրիական ցուխնաւը ճամբայ կ'ելլէր
իր կայսին ծայրը կրելով Պալլասի քողը , զոր երեքթէնինին մէջ սնած աղջիկներն սաղնագործած
էին Սկրաթիկոնէն կը մեկնէր , կ'երթար Ելեւսինիոն , անոր չըբանը կ'ընէր , Ակրոպոլին եզեր-
քէն կ'անցնէր , հիւսիսէն եւ արեւելքէն , ու կանգ կ'առնէր Արիսպադոսին մօտ : Հոն քողը կը
քակէին աստուածուհւոյն տանելու համար զայն , եւ թափօրը վեր կ'ելլէր հարիւր ոտը
երկայն , եօթնասունն ոտը լայն անասունան մարմարէ սանդուխէն , որ կ'առաջնորդէր Պրոպի-
լէն , Ակրոպոլին անդառապէս ընչպէս հին Բիզանի այն անկիւնին ուր կ'ունեին մայր-եկեղեցիին
չեղ աշտարակը , Գերեզմաննոցն ու Մկրաբանը , այդ խորտուրտ ու ամբողջովին աստուածնէն

անձրեւ մը երկրի վրայ տեղացած էր։ Ան ուշտ, առաջին մարդիկը նախ անոր անունովը պաշտած էին պայծառ օդին մաքրութիւնը, այդ հյուսակները սուրբ սպիտակութեան լաջիւ, ծուռ-կի էին եկած, համակ թափանցուած այն կազդուրիչ զօրութեամբը որ կը հետեւի մերիկին, զայն բազդատած էին կորովի ազնկան մը, եւ զայն Պալլաս անուանած էին։ Բայց այդ Ատափ-կէին մէջ ուր անարատ եթերին թափանցկութիւնն ու չեղուելիւնը աւելի մաքուր են քան այլուր, ան Աթինաս էր դարձած։ Իր ամենէն հին անուններէն մէկ ուրիշը, Տրիտոգենիսով, Զրա-ծին, կը յիշեցնէր նաեւ թէ երկնային Զուրբէն էր ծնած, կամ ալիքներու լուսաւոր փողփո-ղումին զազափարը կ'արթնցնէր։ Իր ծագումը յայտնող ուրիշ հետքեր էին իր խաժ աչքերուն գոյնը եւ իր ընտանի թոյնները, բուն, որուն բերքը, զիշեր ատեն, յստատեսաւ լոյսեր են։ Ատափեանաբար, անոր զմեզը գծուած ու պատմութիւնն աճած էր։ Մրկալից ծնունդը զայն պատերազմիկ, սպառազէն, հաւառք էր ըրած, Զեւսին զինակից՝ ապստամբ տիտաններուն հետ պայքարներուն մէջ, իրեւ կոյս եւ մաքուր լոյս, տակաւ առ տակաւ մտածումն ու իմացա-կանութիւնը եղած էր, եւ զայն կ'անուանէին «ճարտարարուեստ», որովհետեւ արուեստները հնարած էին, «ձիւրաբն», որովհետեւ ինն զապած էր, «առողջարար», որովհետեւ հելանտութիւնը ներքէ կը բուծէր։ Այդ բոլոր բարիքներն եւ այդ բոլոր յաղթանակները պատկերուն վրայ պատ-կերացուած էին, եւ աչքը որ տաճարին ճակտոնէն անսաման բնակարարն կը դառնար, մի-եւնոյն բույժէին մէջ կ'ընդգրկէր կոծնքին երկու վայրկեանները՝ մին միւսով մեկնուած եւ կատարեալ զեղեցկութեան վսեմ զգացութեամբը հաղւոյն մէջ միաւորուած։ Հարաւակողմը, հորիզոնին վրայ, կը նշմարէին ծովն անծայրածիր, Պոսիդոնը, որ կը գրկէ եւ կը զղրէ եր-կիրը, կապաւտակ աստուածը, որուն բազուկներն արեւուն ու կղզիները կը սեղմէին, եւ մի-եւնոյն ակնարկով՝ զայն կը գտնէին Պարթենոնի արեւմտեան պսակին ներքեւ, կանդուն, բուն, իր մկանստ իրանն ու իր հզօր մերկ մարմինը ցցած, վայրի աստուածի զայրացած փաթով մը մինչդեռ իր ետին Ամփիթրիտ, գրեթէ մերկ՝ Թալասայի ծունկերուն վրայ, Լա-տոնան կը երկու զաւակներով, Իեւկոթէ, Հալլերոթին, Ներիտ, կը զգացնէին, իրենց մանկա-կան կամ իրական ձեւերուն վէժովտուն թեքմանը մէջ, ծովուն չնորէր, փաղկումը, ազատու-թիւնը, յաւիտեական ծիծաղը, Միեւնոյն մարմարին վրայ, Պալլաս՝ յաղթական՝ կը զօդէր ձիւրը, զոր երեքժանիք մէկ հարուածով Պոսիդոն հողէն դուրս էր հանած։ զանոնք կ'առաջ-նորդէին զէպ ի հողին աստուածներուն կողմը, զէպի կեկրոպս հինիսիրը, զէպ ի առաջին նա-խահայր՝ Ներքթէն, հողին մարդը, զէպ ի անոր երեք ազնկաները որ վտիտ գետինը կը թրջեն, զէպ ի Կալիթէ՝ գեղեցիկ ագրիւրը, եւ զէպ ի հովանաւոր գետն՝ Իլիսոսը։ Կը բաւէր որ նախաւորը, անոնց պատկերը դիտելէ յետոյ, վար դառնար, եւ սարահարթին ստորոտը անոնց իսկութիւնը պիտի տեսնէր։

Բայց Պալլաս ինքն իսկ կը ճառագայթէր չորս բոլորը՝ միջոցին մէջ. պէտք չկար խոր-հրդածութեանց եւ գիտութեան, պէտք էր միայն բանաստեղծի կամ արուեստագետի աչք ու սիրտ ունենալ՝ դրցուելոյն եւ իրերուն միջեւ խնամուկութիւնը որով տեսնելու համար, զայն ներկայ զգալու համար պայծառ օդին լուսապնդութեան, արագաշարժ լոյսին փայլմանը, զայն մաքրութեանը մէջ այն թեթեւ օդին, որուն կը վերագրէին Աթինացիք իրենց հնարողութեան եւ հանճարին կենսականութիւնը։ Ինքն իսկ էր երկրին հանճարը, ազգին ոգին։ անոր տուր-քերը, անոր ներշնչումը, անոր գործն է որ տարածուած կը տեսնէին այնքան հեռու որքան ի-րենց աչքը կը զօրէր, ձիթնին՝ դաշտերուն եւ երկնային զնայուած գտնութիւններուն, երեք նաւահանգիստներուն՝ ուր նաւարկները կը միայնէին, ուր երկը կը կուսակուէին, երկայն ու հզօր պարիսպներուն՝ որոնցմով քաղաքը ծովուն կը կցուէր, նոյնինքն գեղեցիկ ոստանին մէջ, որ իր դերեզմաններով, թատրոններով, պնդաներով իր բոլոր վերանորոգուած շէնքերով ու նոր կառուցուած տուններով բլուրներուն կոնակն ու զառիվարը կը ծածկէր եւ որ, իր արու-եստներով, ճարտարադոճութիւններով, հանդէսներով, հնարողութեամբը, անխնայ քաջարտու-թեամբը «Յունաստանի զարդը» դարձած, իր տիրապետութիւնը կը տարածէր ամբողջ ծովուն եւ իր ազդեցութիւնը ամբողջ ազգին վրայ։

Այդ միջոցին, Պարթենոնին զաները կրնային բացուիլ եւ ցոյց տալ. ընծաներուն մէջ-տեղը, — անոթներ, պսակներ, զրահներ, կապարճներ, երկաթէ գիծակներ, — հակա պատերները,

դաշտական աստուածունին, կոյսը, յաղթականը, կանգուն, անյարժ, նիզակը ուսին կրթնցուցած, վահանը ջրին ի վեր կանդան, աջ ձեռքին մէջ ոսկիէ եւ փղսկրէ յաղթանակ մը բռնած, ոսկի եղիսր կուրծքին վրայ, նեղ ոսկի սաղաւարտ մը դուխը, աշխատանք գոյներով ոսկի մեծ պատմունճան մը հաղած. դէմքը, ռոբերը, ձեռքերը, բազուկները զրահներուն եւ զգետներուն չընդափայլութեանը վրայ փղոսկրին տաք ու կենդանի ճեղքման թեամբ անջատուելով, իր պատուական քարէ ճերմակ աչքերը շնչոտ շողունով մը փողփողելով՝ ներկուած «սելլայ»-ին կէս-լոյսին մէջ, Անտարակոյս. անոր վեհ ու վսեմ արտայայտութիւնը երեւակայելով, Փրդի-աս յղացած էր զօրութիւն մը որ ամէն մարդկային շրջանայէ դուրս կը յորդէր, մին աշն տիեզերական ուժերէն որոնք իրերու ընթացքը կը վարեն, գործոն իմացականութիւնը որ Աթենքի համար, հայրենիքին հողին էր, Թերեւս իր սրտին մէջ հնչելն իմացած էր նոր բնագիտութեան եւ փիլիսոփայութեան արձագանքին, որոնք դեռ փոթելով ոգին ու նիւթը, մտածումը կը նկատէին իրեն «սիննէն թեթեւ ու ամենէն մաքուրը զոյացութեանց», տեսակ մը նուրբ եթեր ամենուրեք սփռուած՝ աշխարհիս կարգի արտազերելու եւ պահպանելու համար (1)։ Եւ այսպէս կազմուած էր անոր մէջ ժողովրդական կազափարէն ալ աւելի բարձր կազափար. իր Պալլասը կը դերազանցէր եզենայի Պալլասը, որ արդէն ա՛յնքան վեհ էր, յաւիտենական բաներուն ամբողջ վեհափառութիւննովը։

ԻՐԻՈՒԼԻԹ ԹԷԶԵ

(1) Անաքսագորասէն մնացած բնագիրը. — Փիդիաս Անաքսագորասն ունեկողրած էր Պերիկլէսի տունը, ինչպէս Միքել-Անճելո վերածնութեան սփոյթականները ունեկողրած էր Լորենցոյ տի Մեստիչի տունը։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

— 0 —

«Թայմզ»-ի բարիգեան թղթակիցը, Պ. Թը Պլովից, սեպտեմբեր 23 Պուականով իր լրագրին զրկուած թղթակցութեանը մէջ կը հաղորդէ թէ Գոմբիէնի մէջ Ֆրանսական եւ ռուսական նախարարներու միջեւ, ինչպէս եւ Ջարին եւ Պ Լուպին միջեւ, փոխանցուած բոլոր խոսակցութեանց մէջ, այն խնդիրները որ գրեթէ տարամեծօրէն քննութեան ենթարկուած են, Արեւելքի եւ Մայրաքաղաք-Արեւելքի խնդիրներն են եղած, ինչպէս եւ Ֆրանսայի եւ Թուրքիոյ յարաբերութեանց խզումը. մտածուած է այն միջոցներուն վրայ զոր պէտք է ձեռք առնել որպէս թէ թուրքիա իր յանձնարարութիւններուն կատարումէն ետ չի նայ խուսափողական յապաղումներով, եւ հարկն ըմբռնուած է անհետացնելու այն նախանձու-

տութիւնները որ եւրոպական պետութիւններն իրարմէ կը բաժնին արեւելեան խնդրոյն մէջ, յաջողելու համար Սուլթանին վրայ ազդեցիկ ճնշում մը բանեցնելու։

Հայկական հարցն ալ նմանապէս նկատուութեան առնուած է։

Ջարը յայտարարած է թէ այլեւս իրեն համար անկարելի է հանդուրժել որ նոր վարդեր տեղի ունենան Հայաստանի մէջ։

Ֆրանքո-ռուս հանդիսութեանց վերջին բաժակաճառին մէջ զոր Պ. Լուպէ արտաստանած է, հետեւեալ տողերը ուշադրութեան. «Թրանքո-ռուս նիզակակցութիւնը, կ'ըսէ Պ. Լուպէ, տարիներու ընթացքին մէջ զարգացաւ, եւ այն խնդիրները որ երեսն հազար, զայն զըստան աշխուրջ, հաստատակամ, իր սեփական շահերը աշխարհիկ ընդհանուր շահերուն հետ հաշտեցնող, չափաւոր՝ որովհետեւ հզօր, եւ առաջուց յոժար, այն բոլոր լուծումներուն զոր կը ներշնչեն արդարութիւնն ու մարդկայնութիւնը»։